Štěpánek, Václav

Kosovo od autonomie k protektorátu : nástin vývoje kosovské otázky od zrušení autonomie po počátek vojenských akcí NATO

In: *Slavistika a balkanistika : Ivan Dorovský.* Dorovský, Ivan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, pp. 71-89

ISBN 8021025654

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/132570
Access Date: 29. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

KOSOVO OD AUTONOMIE K PROTEKTORÁTU

NÁSTIN VÝVOJE KOSOVSKÉ OTÁZKY OD ZRUŠENÍ AUTONOMIE PO POČÁTEK VOJENSKÝCH AKCÍ NATO

VÁCLAV ŠTĚPÁNEK

Otázka kosovská jakožto komplex problémů mezietnických, náboženských, hospodářskosociálních, kulturněpolitických i mezinárodně právních, dřímala jako latentní problém po celou dobu trvání meziválečné Jugoslávie, stala se výrazné politikum v době druhé světové války a byla jednou z klíčových vnitropolitických zkoušek poválečné jugoslávské státnosti. Svojí složitostí, vyplývající z nejrůznějších etnických, historických i teritoriálních aspektů představovala a představuje jeden z nejnebezpečnějších zdrojů napětí v celé jihovýchodní Evropě. Skutečnost, že se nestala bezprostřední příčinou rozpadu Jugoslávie, je pouhou shodou okolností. Také z krvavého jugoslávského rozpadu nově vzniklá Svazová republika Jugoslávie – poněkud nesouměrné spojení Černé Hory a Srbska, v němž jsou (resp. byly) zahrnuty dvě bývalé autonomní oblasti Vojvodina a Kosovo – si tak již do svého zárodku nesla neřešený kosovský problém, který se projevil jako úhelný kámen jejího dalšího politického přežití. V posledních letech se bohužel až příliš jasně ukázalo, že kosovský gordický uzel nelze přetnout, neboť rychlá a snadná řešení, o něž se pokoušela jak jugoslávská, resp. srbská politická elita, tak mezinárodní společenství, zde neplatí a k úspěchu v žádném případě nevedou, ale je nutno jej trpělivě a poctivě rozplétat. K tomu se však dodnes nikdo ani náznakem nepřiblížil. Také tento příspěvek je pouhou kronikou a analýzou dějů nedávno minulých (přičemž samozřejmě musí být alespoň v nejnutnějším zakotven do historicky vzdálenějších souvislostí), které směřovaly k pokusu o řešení Alexandrovo, jenž se však ukázal více než neúspěšný, a nečiní si ambice naznačovat možná řešení budoucího kosovského vývoje.

Vznik kosovské autonomie

Letité problematické soužití albánského a srbského, resp. srbského a černohorského živlu[1] se po mnoha krvavých peripetiích rozhodla v sedmdesá-

[1] Kosovskou otázkou a vývojem srbsko-albánských vztahů se v poslední době u nás zevrubně zabýval zejména Pavel Hradečný v publikacích *Kosovská otázka ve vývoji albánsko-jihoslovanských vztahů do roku 1944.* In: Slovanské historické studie 20, Praha 1994, s. 76–98, a *Kosovská otázka v letech 1944–1996 a její úloha v procesu*

tých letech jugoslávská vláda řešit cestou kompromisů a maximálního zrovnoprávnění albánského etnického společenství s ostatními jugoslávskými státotvornými národy. Odmítla sice povýšit statut Kosova[2] na federální republiku, tak jak žádali albánští demonstranti na sériích protestů odstartovaných pádem A. Rankoviće, ale současně stále více posilovala pravomoci autonomního Kosova, které se po přijetí ústavních změn v roce 1974 téměř rovnaly kompetencím svazových republik a v mnohém je dokonce překračovaly. Rozhodla také o zřízení zvláštního fondu, který měl podporovat civilizační, kulturní a hospodářský vzestup Kosova. V té době vznikla řada albánských institucí (např. Albanologický ústav), rozšiřovala se síť škol a byla vytvořena i nová univerzita v Prištině, zesílil vliv kosovského albánského tisku, rozhlasu a televize, příslušníci albánské komunity začali dostávat větší prostor pro své uplatnění ve státním sektoru, netušené politické kariéry se otevíraly albánským komunistům, kteří postupně přebírali v rámci stále se zvětšujících pravomocí kosovské autonomie vládu v oblasti do svých rukou, rostla vzdělanost do té doby výrazně vzdělanostně zaostávající albánské populace. Tato situace se celkově odrážela i ve státním sektoru. Tak zatímco v roce 1974 bylo ze 128 tisíc státních zaměstnanců pouze 58 % Albánců (v té době byl jejich podíl na struktuře obyvatelstva 75 %), bylo to v roce 1980 již 92 %. Podíl albánského obyvatelstva se sice zvýšil, nikoli však natolik dramaticky.[3]

---

dezintegrace komunistické Jugoslávie. In: Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie, Praha 1996, s. 127–193.

[2] Hovoříme-li o dnes o Kosovu, pak nehovoříme zcela správně. Západní díl oblasti, takto nazývané, je historická Metochie (Metoch je řecký termín pro klášterní majetek), severovýchodní je vlastní Kosovo, jihovýchodní pak Kosovské Pomoraví. Jméno Kosovo se objevuje teprve po bitvě na Kosově poli a jakožto administrativní území poprvé v tureckých dokumentech 19. století.

[3] Sabrina P. Ramet: *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1962–1991*, Bloomington, Indianopolis 1992, citováno podle Pavel Hradečný, *Kosovská otázka v letech 1944–1996 a její úloha v procesu dezintegrace komunistické Jugoslávie.*
K novým ohniskům potenciálních etnických sporů začal na Kosovu od poloviny 60. let přispívat i demografický vývoj. Tak jestliže se v Chorvatsku, Slovinsku a Srbsku značně snížila porodnost (a v Srbsku je dnes nejnižší v celé Evropě), prošla albánská komunita demografickou explozí. Její natalita je dodnes nejvyšší v celé Evropě (26–30 narozených na 1 000 osob oproti jugoslávskému průměru 8,6 v roce 1979). Důsledkem této demografické exploze byla nadpoloviční převaha mládeže ve věku do 20 let v albánské populaci. To samozřejmě přispělo k naprosté změně demografické struktury v celém regionu Kosova.

Tlak na vysídlovaní Srbů a Černohorců

Tato situace samozřejmě vyvolávala nespokojenost srbského a černohorského obyvatelstva, které v mnoha ohledech pozbylo svého dřívějšího výsadního postavení a rázem se cítilo diskriminováno. Těmto pocitům dodával na závažnosti nenásilný tlak na jeho vystěhovávání z regionu a tak vlastně vytvářel etnicky čistý albánský prostor. Jen v desetiletí 1970–1980 se oficiálně vystěhovalo více jak 20 000 Srbů, neoficiálně bylo toto číslo ještě podstatně větší. Tento tlak, spojený s obrovským demografickým přírůstkem albánského obyvatelstva, přispíval k prudkým etnickým změnám, takže na konci 80. let již bylo na Kosovu asi 80 % albánského obyvatelstva.

Od padesátých let do konce roku 1981 se z Kosova vystěhovalo 103 tisíc Srbů a Černohorců. Z tohoto množství však pouze 17 % před rokem 1961, zatímco 83 % ve dvou kritických následujících desetiletích. K tomu nutno přičíst skutečnost, že za pouhých 33 let, od prvního do posledního poválečného sčítání obyvatelstva, se počet albánského obyvatelstva zvětšil dvaapůlkrát a jeho procentuální rozměr činil v roce 1987 celých 77 %. Počet srbského obyvatelstva se zároveň v roce 1987[4] zmenšil z 30 % na méně než 10 %

---

[4] Podíl obyvatelstva Kosova na celkovém podílu Srbska se stále zvětšoval. V roce 1921 činil 8,9 %, v roce 1948 11,1 % a při sčítání v roce 1981 činil již 17 %. Od roku 1971 byla hustota obyvatelstva na 1 km čtvereční nejvyšší v celé Jugoslávii (150 na km^2 na rozdíl od 41 v roce 1921) a byla v přímém rozporu s ekonomickými možnostmi oblasti.
V roce 1921 žilo na Kosovu 432 tisíc obyvatel, v roce 1931 552 tisíc, v roce 1948 728 tisíc, v roce 1953 816 tisíc, v roce 1961 964 tisíc, v roce 1971 1 244 tisíc a v roce 1981 1 584 tisíc. Příčina takovéhoto explozivního růstu počtu obyvatel, který existuje pouze v některých zemích mimo evropský prostor, je přirozený přírůstek a jeho stálé zvětšování. Tak jestliže např. v roce 1950 činil přirozený přírůstek na Kosovu 22 tisíc, v roce 1985 to bylo již 49 tisíc.
V případě Kosova je nutno nejprve říci, že složení obyvatelstva je heterogenní a měnilo se v průběhu doby. Nicméně se měnilo zcela opačně než ve zbytku Jugoslávie. Tak zatímco ve všech republikách existovala výrazná tendence snižování poměru nejpočetnější etické skupiny a zvyšování heterogenity, na Kosovu se poměr nejpočetnější skupiny zvyšoval. Tento stav se odrážel také na lokální úrovni, kde se na Kosovu výrazně zvýšil počet čistě albánských vesnic. V období 1961–1981 se počet obcí bez jediné srbské rodiny zvětšuje z 410 na 670, bez jediné černohorské rodiny pak z 243 na 760, přitom na Kosovu je stále zhruba 1 500 sídel, takže v 93 % obcí dominují příslušníci pouze jednoho etnika. Obce přestávají být multikulturní, což byla jejich charakteristika v předcházejících desetiletích. To ve skutečnosti znamená, že velká většina albánského obyvatelstva žije bez styku se srbským obyvatelstvem a naopak. Obyvatelé vesnic se přestěhovali zejména do srbského vnitrozemí, mladší zůstávali ve městech, takže ve městech nakonec byl počet srbského obyvatelstva největší. Více o tom viz Marina Blagojević, *Iseljavanje*

(zbývajících 13 % obyvatelstva tvořily etnické skupiny slovanských Muslimů a Goranů a dále Turků, Cincarů, Chorvatů a Romů).

Zajímavé jsou ovšem důvody, které vedly k vysídlování z Kosova. Podle sociologického průzkumu, který byl mezi vysídlenci prováděn v letech 1985–1986,[5] většina zkoumaných emigrantů uváděla jako důvod svého vysídlení nepřijímání ze strany většinového albánského obyvatelstva a systematický drobný nátlak.

Zhoršování vztahů mezi Albánci a Srby se mnohem více pociťovalo na vesnici než ve městě. Běžné byly záměrné škody na úrodě, pasení na polích, vinohradech, přepady v lesích atd. Všechny takovéto excesy ovšem byly kryty i státními orgány, nesmělo se o nich hovořit. To vše samozřejmě přispívalo ke zhoršování kulturních i sociálních vztahů mezi etniky.[6]

Srba sa Kosova: trauma i/ili katarza. In: Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju, Beograd 1996.

[5] Ruža Petrović, Marina Blagojević, *Seobe Srba i Crnogoraca sa Kosova i iz Metohije. Rezultati ankete sprovedene 1985–1986 godine.* Beograd 1989.

[6] Podle všech indicií je zřejmé, že k zásadnímu obratu ve vztazích mezi albánským a srbským živlem došlo po demonstracích v roce 1968. Předtím byla situace taková, že většina starousedlíků Srbů i Černohorců zcela plynně ovládala albánštinu, z Albánců pak srbštinu většinou pouze muži. Znalost albánštiny a srbochorvatštiny byla u Srbů a Albánců na Kosovu zejména doménou mužů s ohledem na postavení ženy v kosovské společnosti. Uzavřenost žen a děvčat pouze na rodinný kruh je zejména v albánské populaci vysoká. Přátelení mezi děvčaty obou národností proto bylo v důsledku toho zcela nebo z větší části vyloučené. Nicméně znalost albánštiny i srbochorvatštiny je nejvíce rozšířena ve starší a nejstarší generaci, což dosvědčuje jistým způsobem skutečnost, že vzájemné vztahy starousedlíků byly dříve výrazně lepší.
Obecně vzato, vztahy mezi oběma etniky byly oceňovány jako dobré, či alespoň korektní, v oblastech, kde bylo větší, alespoň třicetiprocentní zastoupení srbského a černohorského živlu. Tam, kde bylo zastoupení minimální, byly pro multietnické kontakty podmínky nejhorší a odtud také existovalo největší vystěhovalectví. Jako hranice tolerance bylo uváděno 20–29 % zastoupení srbského obyvatelstva. To znamená, že snížení počtu příslušníků slovanského etnika znamenalo zhoršení vztahů mezi zbylým slovanským a albánským obyvatelstvem.
Byl zde také činěn rozdíl mezi Srby starousedlíky a Srby, kteří se přistěhovali až mezi světovými válkami či později. Dovolím si zde citovat jednoho středoškolského profesora, který mi řekl: „*Tak do roku 1965–66 byly vtahy snesitelné obecně. Od této doby byl činěn rozdíl mezi Srby starousedlíky, kteří byli ctěni zejména od starších Albánců, a dosídlenci, kteří již tehdy byli vystaveni různým formám útisku. Po demonstracích v roce 1981 však již Albánci u Srbů rozdíly nečinili. Po demonstracích zanikla i většina starých přátelství.*" Veřejné přátelství mezi Srby a Albánci

Titova smrt a vyostřování etnických sporů

Rozhodujícím mezníkem v dalším vývoji na Kosovu, ale i v celé Jugoslávii, byla Titova smrt. Jugoslávie ztratila ve svém hedonistickém diktátorovi jednotící tmel a nebylo nikoho, kdo by muže č. 1 mohl nahradit. Rozpory v KSJ vzniklé po jeho smrti, hospodářská krize (Jugoslávie musela začít splácet půjčky i úroky za svůj rozmařilý život), prohlubující se diference a antagonismy mezi bohatým severem a chudým jihem i mezi jednotlivými republikami obecně byly přímou cestou do pekla krvavého rozpadu.

Již v roce 1980 jsou po celém Kosovu zakládány ilegální skupiny, jejichž členové, vystupující pod vlivem ultralevicových myšlenek sousední komunistické Albánie, usilují o sjednocení albánského národa. V březnu 1981 pak propukají demonstrace nejprve na univerzitě v Prištině, na nichž se ozývají hesla „Kosovo – republika", „Republiková ústava"... V dubnu pak demonstrace dosahují vrcholu a z Prištiny se šíří po celé oblasti. Při nepokojích a jejich mocenském potlačování zahynulo devět lidí a 260 jich bylo zraněno. Napětí od té doby již Kosovo neopustilo.

O problémech Kosova jedná v průběhu poloviny 80. let několikrát ÚV SKJ, skoro nepřetržitě se situací v regionu zabývala také federální a srbská vláda. Titovi nástupci však byli bezmocní. Nedokázali nabídnout žádné jiné

---

totiž od té doby znamenalo nebezpečí i pro samotné Albánce, mnozí byli kvůli němu dokonce i zabiti.

Většinou se také uvádí, že k radikalizaci albánské společnosti přispívá mladší a nejmladší generace, zatímco přátelství či alespoň tolerance déle přežívala u starších lidí.

Podobně ovšem jako mezi Srby starousedlíky a Srby dosídlenci byl rozdíl i mezi Albánci-Kosovary, starousedlíky, a Albánci dosídlenci z Albánie, přičemž tito migranti byli vždy označováni za primitivnější, schopni každé špatnosti a radikálnější na rozdíl od vzdělanějších a umírněnějších starousedlíků.

V této době také začíná dělení obchodů, restaurací, kaváren a dokonce i městských korz. Příslušníci té které etnické skupiny navštěvovali pouze ta místa, která patřila jejich soukmenovcům (albánské obchody a kavárny nenavštěvovali ani muslimští Slované, Turci či Gorani).

Rušení škol v srbském jazyce či alespoň s částečnou srbskou výukou, které probíhalo adekvátně zmenšujícímu se počtu srbských usedlíků v oblasti, mělo za následek, pokud se rodina nechtěla vystěhovat, že zejména děvčata nemohla navštěvovat školy (bývala často vystavená týrání a ponižování albánskými vrstevníky i staršími lidmi), a tím docházelo i k opětnému růstu negramotnosti také u srbské populace.

Starší pamětníci tvrdí, že před vyostřením situace byly vztahy mezi Srby a Albánci sice zdrženlivé, ale velmi korektní, zejména mezi sousedy. Jako přelom se uvádí Rankovićův pád. Po roce 1968 byla znalost albánštiny při výběru na vedoucí místa povinná.

řešení, a tak křehkou stabilitu udržovali pouze represí. Jako odplata za ni začal stoupat albánský tlak na srbské a černohorské obyvatelstvo. Celou první polovinu 80. let vzrůstal počet stížností srbské minority na stoupající diskriminaci albánské většiny. Srbové poukazovali na negativní přístup místní byrokracie, která viditelně privilegovala příslušníky albánského národa, stále hlasitěji hovořili o tom, že je Albánci vyhánějí z mnoha vesnic, ničí jim úrodu, napadají srbské ženy a děti, snaží se vytvářet rozsáhlé enklávy osídlené pouze albánským obyvatelstvem. Nepomohl ani zoufalý a krajně nedemokratický zákon o dočasném zákazu koupě a prodeje nemovitostí na Kosovu, který byl vydán v roce 1986 a chtěl takto administrativní cestou omezit srbské vystěhovalectví.

Vznik srbských nacionálních resentimentů a politický vzestup Slobodana Miloševiće

V této době, kdy se začaly i v srbské společnosti, jako reakce na albánský tlak, objevovat stále častěji prvky skrytého nacionalismu (viz např. známé *Prohlášení SAVU*, či petice dvou stovek bělehradských intelektuálů vyzývající k vyhoštění albánských imigrantů z Kosova) se k moci v Srbsku dostává politik, který včas pochopil, že nejsnáze získá podporu veřejnosti, uhodí-li citlivě (a tehdy samozřejmě v rámci všeobjímající komunistické ideologie) na nacionalistickou strunu. Právě Kosovo vyneslo S. Miloševiće k téměř absolutní moci.

Svoji kosovskou kariéru začal tento politik v dubnu 1987 na zasedání komunistů v Kosově Polji, kam přišel jako předseda ÚV SK Srbska. Před budovou Domu kultury se mezitím shromáždilo asi 15 000 Srbů nespokojených se svojí situací a došlo k potyčkám s policií. Tehdy se Milošević obrátil k shromážděným a vyslovil později proslulou větu: *„Nikdo vás nesmí bít, už nikdy vás nebudou tlouct"*. Tím si mezi kosovskými Srby získal značnou popularitu.

S. Milošević se posléze snažil upevnit své postavení odstraněním komunistických oligarchií v autonomních oblastech, které, jak jsme si již ukázali, vládly od přijetí ústavy v roce 1974 téměř neomezeně. Jeho útok byl proto nejdříve namířen proti vlivným a populárním albánským komunistickým šéfům A.Vlasimu a K. Shiroku. Na zprávy o jejich chystaném odstavení od moci propukly v Prištině v listopadu 1988 další demonstrace, které, po skutečném odstavení Vlasiho v lednu následujícího roku, vyústily nejdříve ve známou okupační stávku v šachtách dolu v Trepči (horníci odmítli vyfárat na povrch), a v únoru pak v generální stávku, jež po zatčení A. Vlasiho a následného přijetí dodatků k srbské ústavě, které omezovaly pravomoci, de facto však rušily politickou autonomii Kosova, přerostla v pětidenní nepo-

koje od 23. do 28. března 1989, při nichž zahynulo 25 osob a 222 bylo zraněno.

V červnu se pak na Kosovu u Gazimestanu sešlo několik set tisíc lidí, aby si připomněli 600. výročí kosovské bitvy. Svým projevem si zde S. Milošević definitivně upevnil své postavení. Jeho okřídlená slova o tom, že *„po šesti stech letech jsme opět v bojích, byť nejsou ozbrojené, ale ani takové nejsou vyloučeny,"* jednoznačně předznamenaly další vývoj.[7]

V té době ovšem již byl rozpad Jugoslávie na spadnutí a s kosovskou kartou hrál kde kdo. Masové shromáždění na podporu kosovských Albánců zorganizovala např. slovinská opozice, jako reakce na ně se pak uskutečnila série bouřlivých nacionalistických mítinků v Bělehradě i jinde v Srbsku.[8]

Vznik pluralitního politického systému na Kosovu a začátek bojkotu srbských institucí. Idea nenásilného odporu Ibrahima Rugovy

Další krvavé demonstrace proběhly v Prištině v lednu 1990. Tehdy se již v celé bývalé Jugoslávii formoval pluralitní systém. Několik politických stran vzniklo také na Kosovu. Dominantní postavení mezi nimi rychle získal Demokratický svaz Kosova (DSK), založený v prosinci 1989. Jeho předsedou se stal literární historik a spisovatel dr. Ibrahim Rugova, který již od dubna 1988, kdy se uskutečnila neúspěšná debata mezi srbskými a kosovskoalbánskými spisovateli, stál neformálně v čele kosovských intelektuálů, snažících se o změnu poměrů. Pod vlivem bouřlivého vývoje v dalších částech Jugoslávie se tato strana snažila využít situace a dosáhnout odtržení Kosova od Srbska. Proto již 2. července 1990 přijali delegáti v březnu 1989 násilně rozpuštěného kosovského parlamentu deklaraci, v níž prohlásili Kosovo za plnoprávnou republiku v rámci SFRJ. Toto rozhodnutí samozřejmě nikdo neuznal, naopak, prostřednictvím nové srbské ústavy schválené 28. 9. 1990 bylo Kosovo připraveno i o zbytky autonomie a přičleněno pod staronovým názvem Kosovo a Metochija jako pouhý zvláštní teritoriální útvar k Srbsku. S tím se zase nesmířili Albánci a započali všeobecný bojkot srbských institucí.

Přestože v té době bylo Kosovo nejrizikovějším regionem z celé Jugoslávie a zdálo se, že krvavý požár všeobecného rozpadu propukne právě tam,

---

[7] Politika, Beograd, 29. 6. 1989, s. 1.

[8] Radikalizace tehdejší srbské společnosti je patrná i z hesel, která se na mítinzích ozývala, v mnohých z nich již byla skryta otevřená hrozba: *Ne damo te zemljo Obilića, ne damo te bez krvoprolića* (Putinci); *Idemo na Kosovo* (Studentski grad, Beograd); *Udri vraga ne ostavi mu traga...* Viz také Olivera Milosavljević: *Jugoslavija kao zabluda.* In: Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju. Beograd 1996, s. 80.

nestalo se tak. Nicméně po odchodu Slovinska a Chorvatska z federace zorganizovali Albánci tajné referendum, v němž se většina voličů vyslovila za nezávislost Kosova a na ilegálním shromáždění delegátů rozehnané kosovské skupštiny 19. 10. 1991 bylo přijato rozhodnutí o vytvoření suverénní a nezávislé Kosovské republiky, zbavené všech závazků se Srbskem a Jugoslávií. Evropské společenství, na něž se vláda tzv. Kosovské republiky obrátila se žádostí o uznání, ovšem logicky nechalo nótu bez odpovědi. Přesto však v květnu 1992 zorganizovali vůdci kosovské revolty ilegální parlamentní a prezidentské volby, na nichž byl I. Rugova zvolen prezidentem a dominantní postavení získal jeho DSK. V důsledku tohoto kroku také policii dobrovolně opustili všichni albánští občané – jednalo se o více než 3 000 osob. Albánská komunita, na popud Rugovy a pod vlivem krvavých událostí na severu bývalé Jugoslávie, v té době zvolila cestu nenásilné, pasivní rezistence. Vzhledem k situaci v Chorvatsku a Bosně ani bělehradský režim nezakročil proti špičkám albánské revolty a situace tak na dobu následujících pěti let připomínala pověstný klid před bouří. Vznikla tak vlastně jakási tolerovaná stínová republika Kosovo se stínovými institucemi, školstvím, ba i zdravotnictvím. Že však tyto instituce nemohly nahradit instituce oficiální, je nabíledni.[9]

Jistou naději do kosovské krize vnesl americký Srb Milan Panić, který krátce působil v druhé půli roku 1992 ve funkci předsedy vlády. Několikrát se sešel s Rugovou, zasazoval se o obnovení kosovské autonomie a vypsání svobodných voleb na Kosovu. Nicméně to byli paradoxně sami Kosovaři, kteří pohřbili jakékoli naděje na změnu vlastního stavu tím, že pokračovali v bojkotu srbských institucí a tedy i voleb v prosinci 1992, kdy by v případě koaliční spolupráce s Panićem a dalšími opozičními bloky mohli přispět

---

[9] Naopak oficiální moc ve většině oficiálních středních škol zastavila vyučování v albánském jazyce. Tak z více než 300 000 žáků v základních školách a téměř 70 000 studentů ve středních školách v roce 1989/1990 zůstává v oficiálním školství v následujícím roce necelých 17 000! Viz Srdjan Bogosavljević, *Statistička slika srpsko-albanskih odnosa*, in: Sukob ili dijalog, Subotica 1995, s. 27. Ruší se také Akademie věd a umění Kosova, Albanologický institut, Ústav pro vydávání učebnic atd. To má samozřejmě za následek drastický úpadek vzdělanosti, růst negramotnosti atd. Vzhledem k tomu, že jsou začasté bojkotovány i hospodářské podniky se srbským vedením, je v oblasti nezaměstnanost, jejíž procento bylo lze jen stěží určit, bezesporu se však blížilo osmdesáti procentům. To samozřejmě přinášelo s sebou růst šedé ekonomiky, černého obchodu (odhaduje se, že v roce 1992 byl na Kosovu podíl šedé ekonomiky na celkovém společenském produktu 42 %. Viz S. Bogosavljević, c. d., s. 24), kriminalitu (mafie kosovských Albánců dnes ve střední a východní Evropě ovládají obchod s drogami). Jediným státem, který stínovou republiku uznal, byla samozřejmě sousední Albánie, ta se však již tehdy potýkala se závažnými problémy a nemohla jakkoli účinně pomoci svým soukmenovcům.

k porážce socialistické strany S. Miloševiće a tak i k celkové změně tehdejší srbské politiky. Nestalo se tak, Panić prohrál a jeho odvolání z funkce svazového premiéra znamenalo definitivní tečku za zmařenou šancí na pozitivní vývoj na Kosovu.[10]

Srbské mýty

Svoji neústupnost však dávala najevo samozřejmě i strana srbská. Takřka pro všechny srbské intelektuály, včetně těch, kteří se nikdy nenechali uchvátit nacionální euforií, je kosovský problém těžko řešitelný a nedokáží se odpoutat od mýtů, které jsou v Srbsku s tímto regionem spojovány. Známá jsou tvrzení o tom, že velkou část viny na vyhrocení etnických tenzí v Kosovu nese Titův establishment, který nijak nereagoval na demografický růst albánské komunity a dokonce jej nepřímo podporoval. Ano, liberální představitelé srbské komunistické organizace na přelomu 60.–70. let (Marko Nikezić, Latinka Perovićová) byli ochotni reagovat na zásadní změnu etnické struktury kosovské society uznáním plnoprávného, tedy státotvorného postavení albánského národa a smířit se i s případnou ztrátou této části srbského kulturního prostoru. Většina srbských intelektuálů, ať již jakéhokoli nátěru, však tvrdí, že Kosovo je srbským Jeruzalémem, natolik spjatým s národní tradicí, že je naprosto vyloučené, aby se stal, bez ohledu na přání většiny jeho obyvatel, samostatnou republikou v rámci federace, o jeho vyčlenění z Jugoslávie pak již vůbec nemluvě. Navrhovaná řešení (obnovení parlamentního režimu, maximální hospodářská integrace Kosova v rámci jugoslávského státu, autonomie s výraznými republikovými prvky) byla v té době již nedostatečná a neperspektivní.[11]

---

[10] V souvislosti s tím možná není nezajímavý názor, který vyslovil Nebojša Čović, jeden z lídrů široké opoziční platformy nazvané Svaz pro změny (Savez za promene). Ten ještě před počátkem bombardování NATO na otázku, zda náhodou kosovským separatistům více neodpovídá nepopulární Miloševićovo Srbsko, od kterého se lze snadněji odpojit a získat pro to i spojence, než nějaké nové budoucí demokratické Srbsko, odpověděl takto: *„Je zcela normální, že se na extremismus Miloševićova státu odpovídá extremismem. Dvě takto deklarované extrémní skupiny spolu těžko naleznou společný jazyk. Kdyby se však Albánci zúčastnili voleb a podpořili tak právě vznik demokratického Srbska, zcela jistě by k takovýmto střetům nedošlo. Nyní je bohužel těžko říci dosti, neboť oněm, kteří by tak ať již na kterékoli straně řekli, hrozí nálepka národního zrádce."* Viz *Ko se boji Nebojše.* Rozhovor s Nebojšou Čovićem. In: Vreme, Beograd, 16. 12. 1998, s. 16.

[11] Nechuť jakkoli měnit statut Kosova a činit ústupky byla ostatně patrná i při svazových, parlamentních, místních a prezidentských volbách konaných v letech 1996–1997, kdy s návrhem na přijatelné řešení kosovské otázky nepřišla jediná opoziční strana. Nechuť zabývat se tímto ožehavým problémem se projevil i v tom, že

Přerůstání nenásilného odporu v teroristickou činnost

V následujících letech, kdy byl svět udiven krutostí války v Bosně, fungoval život na Kosovu pro Srby v rámci oficiálních, pro Albánce v rámci stínových institucí a běžný návštěvník zde nepozoroval žádné napětí. Postupem doby však Rugovova gándhíovská politika, která vlastně nedosáhla žádných výsledků, získávala mezi Albánci stále více protivníků. Za větší radikalizaci vystupovali i mnozí intelektuálové – např. spisovatel Rexhep Qosja, o tzv. exilové vládě Bujara Bukoshiho nemluvě. Hlasy bývalých vlivných kosovských politiků, např. A. Vlasiho, které volají po umírněnosti a realismu, jsou téměř neslyšitelné.[12]

Tak jestliže ještě v roce 1997 mluvil dr. Fehmi Agani, blízký spolupracovník Ibrahima Rugovy, o možném konceptu Kosovské republiky v rámci Jugoslávské federace (platforma o autonomii v rámci Srbska, se kterou vystupovala Miloševićova vláda a již přijímala za svou i většina srbských opozičních stran se již tehdy mezi albánskými politiky vůbec nezvažovala), pak se v roce 1998 zmiňoval již pouze o nezávislém Kosovu. Adem Demaci, tehdejší vůdce radikální větve kosovské politické scény a první politický mluvčí Kosovské osvobozenecké armády UCK, který v roce 1996 tvrdil, že *„jediné řešení je nezávislé Kosovo"* a že *„svobodu albánskému národu nikdo nedaruje, musí si ji vybojovat,"*[13] pak již nepokrytě hovoří o nutnosti sjednocení všech Albánců v jednom státě. Bekliuli Becaj pak na počátku března 1996 upozorňuje, že *„utrpí-li politika I. Rugovy neúspěch, mohou Albánci lehce sklouznout k teroristickým metodám"*.[14]

Od roku 1996 o sobě dávala stále častěji vědět i do té doby neznámá tzv. Kosovská osvobozenecká armáda (UCK), která začala podnikat teroristické útoky na policii, při nichž přišlo několik policistů o život. Největším útokem pak byl masakr v dečanské kavárně Čakor, při němž zahynulo pět srbských uprchlíků z Bosny.[15]

---

neměly vůbec snahu oslovit v té době více než devítisettisícovou volební masu Albánců, byť jen tím, že by na své volební listiny zařadily albánské kandidáty. Viz např. Bahri Cani, *Propuštene prilike na Kosovu. Albanci i bojkot.* In: Naša borba, Beograd, 7.–8. 9. 1997, s. 18.

[12] Viz např. Azem Vlasi: *Rat, nasilje i terorizam nisu naša opcija.* In: Naša borba, Beograd. 22. 4. 1997, s. 5.

[13] Naša borba, Beograd, 9.–10. 3. 1996, s. II/III. Po akci NATO ovšem Demaci své radikální názory zredukoval a z politiky se stáhl.

[14] Bekliuli Becaj: *Tempirana bomba.* In: Naša borba, Beograd, 9.–10. 3. 1996, s. IV.

[15] Srbská vláda se totiž, vesměs však marně, snažila směrovat na Kosovo proud uteřenců z Bosny a Chorvatska. Pro samotné uprchlíky ovšem bylo již pouhé pomyšlení na to, že by se v důsledku vyhrocení situace na Kosovu mohl jejich úděl znovu

Dne 1. září 1996 došlo k setkání Miloševiće a Rugovy, kteří se domluvili na návratů albánských žáků a studentů do škol. Tato dohoda však zůstala pouze na papíře a byla znovu vyvolána v život až na jaře roku 1998, kdy také skutečně, za velkých protestů srbských studentů a profesorů, Albánci budovy univerzity a některých škol převzali.[16]

Rozvoj ozbrojeného boje kosovských Albánců

Mezitím ovšem dostaly události rychlý spád a vedly k všeobecné krizi. Jen za rok 1997 si útoky teroristických bojůvek na Kosovu vyžádaly 10 mrtvých a třicet raněných, nepočítaje v to loupeže, výhrůžky a psychické i fyzické mučení. V závěru roku 1997 opět vyšly do ulic tisíce studentů, jejichž demonstrace policie rozehnala. Gándhíovská platforma se definitivně stává minulostí... V té době se na Kosovo masově dostávaly zbraně z Albánie, kde po událostech následujících krach pyramidových her došlo k bezvládí a plenění armádních skladů. Paradoxem také zůstává, že dovoz zbraní nebyl v důsledku naprosté zkorumpovanosti srbských státních orgánů na Kosovu téměř vůbec omezován,[17] takže již koncem roku 1997 bylo jasné, že důkladně

---

opakovat, zcela nepřijatelné. Neúspěchem skončily i pokusy vybudovat na Kosově kolonizační vesnice po vzoru Izraele. Velkým nákladem vystavěná sídliště zela prázdnotou, aniž byla kdy osídlena.

[16] Charakteristický pro celou situaci se školstvím je jistě názor prof. Radenka Krulja, rektora Prištinské univerzity, na které v roce 1998 studovalo 18 000 studentů a působilo 1 258 vyučujících. Krulj tvrdí: *Všichni jsou jednotní ve vztahu k státnímu a národnímu zájmu na Kosovu a Metochii, v jehož základě je srbská jednota a shoda jakožto nejpevnější hradba proti těm, kteří by chtěli Srby vyhnat z těchto prostorů. Pro mne nezní otázka tak, budou-li mít Albánci své fakulty, nýbrž jak se bude dále rozvíjet naše univerzita. Ta nikdy nebude sloužit zájmům, které by se jakkoli protivily zájmům Srbska a srbského národa. Separatisté ve svém agresivním útočení na Srbsko zvláště usilují o to, aby získali prištinskou univerzitu a vytvořili z ní svoji národní univerzitu a tak zničili jednu z nejvýraznějších opor srbského přežití na Kosovu.* V této souvislosti také jistě není nezajímavé uvést, že srbští studenti kosovské univerzity měli zvláštní výhody oproti jiným studentům – nemuseli platit školné, studenti s dobrými výsledky získávali stipendium, ale ve spolupráci s průmyslovými podniky dostávali stipendia i všichni ostatní studenti, *„aby měli vytvořeny přijatelné podmínky pro studium."* Viz *Univerzitet čuva srpski jezik i autonomiju.* In: Glas, 12–13. 12. 1998.

[17] *U daljini gore sela.* Rozhovor s protosindjelem Savou Janjićem. In: Vreme, Beograd, 20. 11. 1999, s. 20. Srbští státní úředníci, počínaje městskými zastupiteli a šéfy policie konče, brali úplatky a výpalné od albánských podnikatelů, kteří tyto poplatky řádně platili a zprostředkovaně tak také přispívali na volební kampaň SSS. Za to ovšem měli nevídaná privilegia a mimořádně tak zbohatli. A přes tyto podnikatele, kteří již tehdy tušili blízké rozuzlení situace, se do země zřejmě také dostalo

ozbrojena je nejen celá oblast Drenice, kde později povstání také jako první propuklo, ale i větší díl Metochie, zejména okolí Dečan a Peće.

Útoky ilegální UCK na policii v Drenici, oblasti v trojúhelníku Priština – Kosovská Mitrovica – Peć, začaly již koncem roku 1997. Počátkem roku 1998 policie kontrolovala pouze vlastní budovu v Srbici a Srbové v okolí Kliny organizovali noční stráže kvůli stálým útokům UCK na srbské domy v tomto kraji. Policie se ovšem v podstatě, až do útoku na policejní hlídku v okolí vesnice Likošany, v jehož důsledku zahynuli čtyři policisté, ani nepokoušela seriózně vypořádat s UCK. Poté, při pátrání po vinících útoku, zahynulo dvacet lidí. Policejní síly 5. března obklíčily domy rodin Jashari a Liustaku ve vesnici Donji Prekaz u Srbice. Při útoku na improvizovanou pevnost, v níž se domy těchto rodin změnily, zahynulo více než šedesát osob, mezi nimiž byly i ženy a děti. Mezi nimi byli i bratři Jashariové, organizátoři povstání v drenickém kraji.

Tato akce měla klíčový význam pro další vývoj událostí. Podle diplomatických zdrojů[18] nečinilo před ní UCK více než nějakých dvě stě organizovaných mužů, působících spíše jako tradiční kačaci. Na takovýto nepřiměřený útok s civilními oběťmi Albánci reagovali nikoli strachem, jak zřejmě předpokládali odpovědní policejní velitelé, ale naopak, vyvolali rozhořčení a vztek a rozhodnutí pokračovat v započaté cestě. Počet povstalců se brzy rozšířil na zhruba dva tisíce, v letních měsících roku 1998 jich bylo již dvacet tisíc. Největší chybou srbského režimu při potlačování teroristických útoků bylo použití nepřiměřené, brutální síly, která neměla pouze cíl potlačit terorismus, ale také zastrašit celé albánské obyvatelstvo. Brutalita ovšem doutnající povstání nejenže nepotlačila, ale naopak rozšířila.[19] Po provizorních a předtím dlouho odkládaných parlamentních a prezidentských volbách tzv. Republiky Kosovo, při nichž Ibrahim Rugova jakožto jediný prezidentský kandidát získal svůj druhý prezidentský mandát, se povstání rozšířilo na pohraniční území mezi Jugoslávií a Albánií. Tam se od dubna 1998 vedly těžké boje o kontrolu silnice Peć – Dečani – Djakovica – Prizren. Toto území bylo ještě od dob tureckých jakousi kolébkou albánského povstaleckého

---

největší množství zbraní. Pro zbraně ovšem do Albánie přes zelenou a nepochopitelně málo střeženou „horkou" hranici (sám jsem po ní ještě v roce 1998 procházel a za tři dny jsem kromě pastevců nepotkal jediného vojáka) přicházelo i množství sedláků a dalších lidí.

[18] Tamtéž.

[19] Tamtéž. R. Gelbard v březnu 1998 v rozhovoru s M. Trajkovićem, představitelem Srbského hnutí odporu, vladykou Artemijem a protojerejem S. Janjićem dokonce vyjádřil svůj údiv nad tím, že se Milošević nekonzultoval s odborníky na boj proti terorismu, že svými tahy vlastně pouze verbuje do řad UCK nové a nové síly.

hnutí. Zde také žilo velice málo Srbů, něco kolem dvaceti rodin, které také byly v té době vystaveny nátlaku směřujícímu k tomu, aby se vysídlily, což také před velikonoci 1998 učinily. Albánci tak na tomto hraničním území mezi Metochií a Albánií začali vytvářet jakési „svobodné teritorium", které bylo strategické pro další rozvoj povstání.

Strategie UCK – nelitujme obětí

Jednotlivci z UCK velice jasně předvídali, jaké budou další reakce vládnoucího srbského režimu, resp. jeho represivního aparátu. Jejich cílem bylo co nejvíce vyprovokovat režim. Jednotlivými útoky na policii nemohli samozřejmě dosáhnout toho, co nazývali „osvobozením Kosova", ale věděli z předchozích zkušeností, jak bude reagovat policie a že obrazy utrpení civilního obyvatelstva zabezpečí jejich snahám podporu světové veřejnosti. Bohužel, UCK po celou dobu svého působení operovala s utrpením svých rodáků a předpokládala civilní oběti a svoji strategii tomu přizpůsobovala obsazováním jednotlivých vesnic. Mnohde situace dospěla tak daleko, že si albánští vesničané sami budovali ozbrojené stráže, které znemožňovaly to, aby bojůvky UCK obsadily vesnice či útočily na policejní stanice ve vesnicích.

Život ve městech se v jarních měsících odvíjel relativně normálně. Podle svědectví samotných Albánců ve městech UCK neměla podporu, celé dosavadní povstání se tehdy ještě v podstatě považovalo za vesnickou vzpouru.[20] Ostatně příklady brutálního potlačování a ničení majetku odrazovaly zejména bohatší městskou vrstvu, která měla obavy, aby ji něco podobného také nepostihlo. Tak docházelo k absurdním situacím, že zatímco tanky v Dečanech ničily starou část obce, v 15 km vzdálené Peči seděli lidé v kavárnách, obchody nerušeně fungovaly...

Dlužno ovšem také podotknout, že s praktikami ozbrojeného boje se ani zdaleka neztotožňovala většina albánského obyvatelstva, mimo jiné i kvůli způsobům, které stále početnější skupiny UCK používaly. K nim patřilo již výše zmíněné obsazování vesnic, které pak muselo před boji civilní obyvatelstvo opustit,[21] aby se posléze nemělo kam vrátit (hovořilo se často dokonce o vybírání výpalného za to, když ozbrojenci vesnici minou), násilné rekrutování mladých Albánců (případně vykupování neúčasti v bojích tučnými část-

---

[20] Tamtéž, s. 21.

[21] Taktika srbských sil byla taková, že vesnice, v nichž byli přítomní ozbrojenci UCK, pořádkové síly obklíčily, vyzvaly civilní obyvatelstvo, aby se vzdálilo a posléze se snažily ozbrojence vypudit dělostřeleckým a minometným ostřelováním, při němž bylo mnoho domů zcela zničeno.

kami v markách), terorizování obyvatelstva loajálního k oficiální moci včetně vražd atd.

V té době bylo navíc již zcela jasné, že Západem přijatý albánský reprezentant Ibrahim Rugova nemá UCK pod svou kontrolou. Jako její politický představitel nejprve vystupoval Adem Demaci, v té době zástupce nejradikálnějších politických názorů,[22] později jej vytlačil jeden z vojenských velitelů H. Taci. Vývoj dalších měsíců tento stav jen prohloubil. Na jednání v Rambouillet byl již Rugova zcela marginalizován a jako hlavní představitelé zde vystupovali zástupci nejtvrdšího křídla UCK – Hashim Taci a Jukub Krasnici.

Snaha mezinárodního společenství o smírné vyřešení krize. Boj srbských bezpečnostních sil proti UCK a srbská vnitropolitická situace

Od března 1998 nabízelo mezinárodní společenství zprostředkovací misi mezi představiteli kosovských Albánců a oficiálními představiteli jugoslávskými, resp. srbskými, do jejíhož čela měl být jmenován španělský diplomat, bývalý premiér španělské socialistické vlády Felippe Gonzales.[23] Tehdy ovšem nová srbská vláda, do níž vstoupili také ultranacionalisté Vojislava Šešelje (Srbská radikální strana), vypsala referendum o cizím zprostředkování při řešení kosovského konfliktu, které srbská republiková skupština na návrh S. Miloševiće stanovila na 23. dubna. Občané se zde měli rozhodnout (velice sugestivně volenou otázkou), zda se zprostředkováním souhlasí. Podle oficiálních výsledků se referenda zúčastnilo 73 % voličů a proti účasti cizích zprostředkovatelů se z nich vyslovilo plných 94,7 %.[24] Pokus EU o tehdy ještě možné mírové řešení krize tak byl díky Miloševićově neústupnosti zmařen dříve, než vůbec začal.

Srbské pořádkové síly se během jara na Kosovu omezily na obranu hranice a umožnily v podstatě nerušený rozvoj povstání. UCK do května obsadila strategická místa, díky nimž mohla kontrolovat silnice Priština – Peć a Priština – Prizren. V okolí Mališeva, ve střední části Kosova, pak v podstatě vytvořila svobodné území. Dovolila to mj. i zahraničněpolitická situace, která byla od počátku pro politiku S. Miloševiće nepříznivá. Rada NATO již

---

[22] Kosovský Mandela, člověk, který si v jugoslávských věznicích odseděl 28 let za své separatistické působení, se však již během akce NATO zcela stáhl z politického života, rozčarován vývojem situace a zejména názory a praktikami radikálního křídla UCK vedeného Tacim.

[23] Gonzales měl s Jugoslávií již své zkušenosti – už v roce 1997 pomohl v Srbsku úspěšně vyřešit tříměsíční krizi, vzniklou po zfalšování lokálních voleb ze strany vládnoucích politických stran SSS a JUL v listopadu 1996.

[24] Politika, Beograd, 25. 4. 1999, s. 1.

2. března 1998 rozhodla, že kosovská otázka není vnitřní záležitostí SRJ. Kontaktní skupina pak 9. března vyslovila vůči prezidentu SRJ Miloševićovi požadavek, aby ve lhůtě deseti dnů stáhl z oblasti speciální policejní jednotky. EU v polovině března omezila víza pro funkcionáře SRJ a Rada bezpečnosti OSN schválila 1. dubna rezoluci o embargu na dovoz zbraní do Jugoslávie. V podstatě každý týden byly vůči Jugoslávii zaváděny nové sankce. Konečně 12. června ministři obrany NATO a šéfové diplomacií Kontaktní skupiny vyslovili požadavek, aby bylo do 15. června na Kosovu zastaveno násilí a pohrozili poprvé vojenskou intervencí. Rusko se sice oficiálně ohradilo, ale ultimátum neblokovalo.

Pod bezprostředními hrozbami ozbrojené intervence S. Milošević poněkud zmírnil svůj doposud rigidní postoj a podepsal 16. června s Borisem Jelcinem „Moskevskou deklaraci", jíž bylo členským zemím tzv. Kontaktní skupiny umožněno poslat na Kosovo diplomatické pozorovací mise.

Když ovšem UCK obsadila uhelný důl Belačavac a odmítla dohodu, již jejím představitelům ve vesnici Junik 24. června nabídl Richard Holdbrook, bylo naopak S. Miloševićovi v tichosti povoleno přejít do ofenzívy.

Policie známou taktikou obracení vesničanů na útěk a následným ničení albánských vesnic, v nichž se skrývali příslušníci UCK, počala navracet pod svoji kontrolu jeden klíčový bod za druhým. Když byl v polovině července znemožněn pokus UCK obsadit Orahovac, čímž by si zajistila spojení Drenica a Mališeva s Albánií, převzaly srbské síly zcela iniciativu. Již 28. července obsadila policie, podporována obrněnými jednotkami, Mališevo. Během srpna se pod její kontrolu navrátila větší část Drenice. UCK byla 17. srpna vytlačena z opevněného Juniku. Srbské ministerstvo vnitra tehdy vyhlásilo (18. srpna), že pořádkové síly kontrolují celé území Kosova a Metochie, boje v horských oblastech (Nerodimka, Čičavica, kosovská část pohoří Kopaonik u Labu) však pokračovaly ještě dalších šest týdnů. Důsledkem této operace byly desítky tisíc albánských utečenců před boji, kteří se skrývali po lesích a horách, částečně také v Albánii a Černé Hoře.

Mezinárodní společenství, resp. vůdčí země NATO, přes počáteční tichou podporu srbské ofenzívy, vzhledem k této utečenecké krizi a novým civilním obětem v drenické vesnici Obrinje, se opět do konfliktu vložilo. Začalo nové kolo hrozeb. Rada NATO vydala „upozornění o aktivaci" – první procedurální krok k započetí vícefázových vzdušných operací proti Jugoslávii. Premiér Momir Bulatović 5. října konstatoval, že je Jugoslávie vystavena bezprostřednímu válečnému nebezpečí, a dalšího dne začalo stahování srbských sil z Kosova. Rada NATO 8. října dala S. Miloševićovi 24 hodin na to, aby stahování dokončil. V té době již začaly Miloševićova jednání s Richardem Holdbrookem, jež 13. října vyústily v dohodu, podle níž na Kosovu mohlo

zůstat 15 000 vojáků a 10 000 policistů. Do oblasti přichází 2 000 příslušníků Ověřovací mise OEBS pod vedením Wiliama Walkera.[25] Tehdejší náčelník generálního štábu Momčilo Perišić podepsal 15. října úmluvu s velitelem NATO pro Evropu generálem Wesleym Clarkem o zavedení vzdušné verifikační mise nad Kosovem.[26]

Listopad byl ve znamení pokusů o bilaterální rozhovory o Kosovu mezi srbskou vládou a neoficiálními představiteli kosovských Albánců. Americký velvyslanec v Makedonii Christofer Hill v oddělených rozhovorech s představiteli srbské i albánské strany vyráběl jednu verzi možného budoucího statutu Kosova za druhou, jeho plány však obě strany odmítaly – Srbové jako příliš radikální, Kosovarové jako nedostatečné. K přímým rozhovorům znesvářených stran nedošlo. Srbská vláda sice vyvíjela určité aktivity, do nichž zapojila příslušníky ostatních menšin na Kosovu žijících – Turky, Romy,

---

[25] Samotná osobnost Walkera nebyla zvolena nejlépe. Měl sice zkušenosti s nedemokratickými režimy – jako diplomat a velvyslanec USA působil v Salvadoru, Hondurasu a Bolívii, nicméně tamní média blízká levicovým stranám a církvi jej obviňovala z obchodování se zbraněmi a z provokování nepokojů. Byl také šéfem přechodné správy východní Slavonie a tamní Srbové jej obviňovali z přecházení či tolerování etnického čistění. Samozřejmě již jen proto byl jeho příchod na Kosovo srbskou stranou velice nelibě nesen. Zde také mezinárodní veřejnosti oznámil údaje o sporném a dodnes nevyjasněném „masakru" u obce Račak, za což byl 18. ledna srbskými orgány prohlášen personou non grata. O jeho nepřílišné objektivitě ostatně svědčí i skutečnost, že byl na návrh H. Taciho začátkem listopadu 1999 prohlášen za čestného občana Prištiny, přitom takovéto cti se zde předtím dostalo pouze Titovi a Falilu Hodžovi. Viz Danas, 5. 11. 1999, s. 7.

[26] Režim S. Miloševiće si v této situaci pospíšil s tím, aby o této jeho prohře (necelého půl roku po inscenovaném referendu, jež ústy voličů v podstatě vyjádřilo jeho vůli o zahraničním nevměšování se do kosovských záležitostí) nemohly být občané náležitě informováni a připravil útok proti nezávislým médiím. Nejprve vláda 8. října vydala „Nařízení o mimořádných opatřeních v podmínkách hrozby ozbrojeného útoku NATO", na jehož základě bylo dočasně uzavřeno mnoho nezávislých rádií a všechny redakce nezávislých deníků. Poté skupština Srbska odhlasovala přijetí drakonického zákona o veřejném informování, umožňujícího udělovat na základě vznášených žalob za poškození cti, činnost proti republice atd. ohromné peněžní pokuty vydavateli, šéfredaktorům atd. Přestupkový soud v následujících dnech (rozsudky vydány do 24 hodin po vznesení obvinění a pokuty musely být také zaplaceny do 24 hodin) potrestal v podstatě likvidačními pokutami vlastníky a redaktory magazínu Evropljanin, deníků Dnevni telegraf, Glas javnosti aj. Na základě tohoto zákona přestal vycházet prestižní opoziční deník Naša borba. Vypořádání se s potenciálními oponenty zakončil režim koncem října odvoláním policejního náčelníka Jovici Stanišiće (později byl zavražděn) a odvoláním náčelníka generálního štábu Momčila Perišiće (jež se podle jeho pozdějších slov údajně protivil úmyslu S. Miloševiće již tehdy podstoupit riziko bombardování) koncem listopadu.

Muslimy, Gorance a loajální Albánce, nicméně rozhodující činitele albánského odporu se k jednacímu stolu dostat nepodařilo. Mezitím kontrolní stanoviště opuštěné srbskými pořádkovými silami znovu obsazovali příslušníci UCK (na ně se žádné hrozby nevztahovaly), v prosinci 1998 se UCK poprvé pokusilo přenést srážky do měst. V posledních dnech roku 1998 již po setmění v ulicích Prištiny skončil život. Mnozí zkušení členové pozorovatelské mise OSN se shodují v názoru, že napětí, které je na Kosovu v té době cítit, je daleko větší než to, které zažili v rozhodujících chvílích v Bosně.

Snahy o manipulování veřejným míněním. Vyostřování situace

V mezidobí se povstalci stále lépe vyzbrojují. Na svých kontrolních stanovištích jsou již vybaveni i satelitními telefony. Jen od října do prosince 1998 bylo na hranicích zaznamenáno více než 25 incidentů s pašeráky zbraní z Albánie. Jeden z největších přechodů se udál 14. prosince, kdy se hranice pokusilo přejít 140 osob a v přestřelce s pohraničníky zahynulo 36 pašeráků. Následovala odpověď UCK – v pećské kavárně Panda zastřelili maskovaní příslušníci UCK šest srbských středoškoláků.[27]

Sílí samozřejmě i ve všech balkánských konfliktech přítomná mediální a propagační válka, jejímiž důsledky jsou jak neobjektivní zpravodajství a lobbyismus, tak přímé pokusy o manipulaci světovým míněním (v listopadu 1998 se například objevila zpráva o masakru albánského civilního obyvatelstva, aby byla vzápětí pro nedostatek důkazů odmítnuta, budují se často umělé masové hroby, za účelem získání soucitu světové veřejnosti, poukazujíce přitom na „genocidní charakter srbského národa", množící se provokace UCK mají za účel vyprovokovat reakci srbské strany a využít tak mimořádně nepříznivého mezinárodního postavení Jugoslávie k následnému zásahu mezinárodního společenství atd.). Zásadním v tomto případě byl tzv. masakr v obci Račak, kde pozorovatelé OSN v čele s W. Walkerem nalezli 15. ledna 1999 čtyřicet pět těl mrtvých Albánců se stopami po střelných zbraních. Jakkoli zprávy finských patologů o příčinách smrti i o tom, manipulovali-li zabití před smrtí se střelnými zbraněmi, byly značně neurčité, byla to právě tato událost, která výrazně pohnula celkovou situaci (podobně jako v případě bosenských masakrů na tržišti Marakale v roce 1995) směrem k eskalaci. Hrozba vzdušných úderů NATO nabyla opět konkrétních obrysů.

[27] Blic, 16. 12. 1998, s. 9.

Rozhovory v Rambouillet a v Paříži – marné úsilí o hledání konsensu

Koncem ledna 1999 pozvala Kontaktní skupina představitele srbské, resp. jugoslávské vládní garnitury a zástupce kosovských Albánců k rozhovorům, které měly začít 6. února. Albánci tuto nabídku okamžitě přijali, jako vedoucí delegace byl vybrán H. Taci. Srbská strana na rozhovory přistoupila teprve dva dny před jejich oficiálním zahájením a jako vedoucí delegace byl vybrán R. Marković. Únorové (1999) jednání v Rambouillet bylo ovšem značně nevyvážené. Obě delegace se zde tváří v tvář vůbec nesetkaly a kontakt mezi nimi byl udržován pouze pomocí zprostředkovatelů. Delegace měly přijmout v podstatě předem připravený dokument, obsahující politickou a vojenskou část, na jehož základě by byla situace v Kosovu vyřešena výraznou politickou autonomií oblasti. Na ni a na trvalý mír v tomto území by dohlížela vojska NATO. Dokument v podstatě nevyhovoval ani jedné ze stran konfliktu (příznivější však byl straně srbské, protože neobsahoval nic, co by kosovským Albáncům zaručovalo postupné získání samostatnosti). Byl navíc jednostranným nesymetrickým diktátem – jeho nepřijetí automaticky znamenalo hrozbu bombardování ovšem pouze jedné, totiž srbské strany leteckými silami NATO. Dne 23. února skončily rozhovory bez výsledků. Následné březnové rozhovory (15–18. 3.) v Paříži potvrdily netrpělivost velmocí dále jednat a byly pro další vývoj věcí rozhodující. K dokumentu z Rambouillet zde byl na poslední chvíli připojen nový dokument, jehož vojenské dodatky nebyly pro jugoslávskou stranu akceptovatelné, byť na politické řešení byla ochotna přistoupit. Tato smlouva, jejíž znění nebylo veřejnosti vůbec známé a která např. v článku 8 Dodatku B předpokládá, že příslušníci garančních jednotek NATO by měli *„spolu s vozidly, loděmi, letadly a dalším materiálem svobodný a neomezovaný přístup na celé území SR Jugoslávie, včetně vzdušného prostoru a teritoriálních vod,“* a v dalších článcích pak zavazuje SRJ poskytovat *„bezplatné a prioritní služby (telekomunikace, cesty, letiště a přístavy)“*. Pařížské rozhovory již vlastně jen potvrdily rozhodnutí aliance NATO celou situaci vyřešit silou. Poté, co albánská strana dokument podepsala (přestože politicky byl stále spíše výhodnější pro stranu srbskou), byla cesta k násilnému řešení situace otevřena. Dne 24. března 1999 několik set letadel NATO zaútočilo na Jugoslávii. Bez schválení Radou bezpečnosti OSN, ale také bez pevného plánu o tom, čeho by se mělo bombardováním dosáhnout. Válka tedy začala proto, že jedna ze stran nepodepsala smlouvu, která z tehdejšího hlediska byla pro ni nevýhodná. Vše ostatní – kolony uteřenců, stovky mrtvých v důsledku bojů mezi srbskými silami a UCK, stovky civilních obětí bombardování, následovalo...

Závěr

Některými humanisty opěvovaná etická válka, či, jak byla eufemisticky nazývána, „letecká kampaň", ovšem jenom opět dokázala, že použití masové síly bez znalosti všech podstatných historických konotací, pečlivě připraveného politického plánu a v tak citlivé oblasti, jako je pověstný balkánský sud prachu, nemůže přinést trvalé řešení. Škody a ztráty nakonec totiž utrpěli všichni, aniž by se přitom dospělo k výraznému zlepšení situace. Jugoslávská, respektive srbská strana musela přijmout v podstatě stejné, v mnohém však i horší podmínky než byly ty, jež mohla podepsat před bombardováním. Kosovo, považované mnohými intelektuály za kolébku srbské duchovnosti, je pro ni zřejmě nadobro ztraceno. Její infrastruktura a ekonomický potenciál jsou zničeny (bylo to totiž právě bombardování civilních prvků infrastruktury, co přivedlo jugoslávské vedení k přijetí podmínek skupiny G 8), s ekologickými problémy, vzniklými v důsledku bombardování, se bude vyrovnávat dlouhá léta. Srbská společnost je hluboce deprimována a vnitřně rozvrácena, zemí bloudí desetitisíce kosovských uprchlíků, kteří navždy ztratili své domovy. Kosovské trauma bude ještě dlouho provázet její další vývoj.

Albánská kosovská komunita prošla kalvárií útěků a návratů, její sídla jsou namnoze zničena. Ba co víc, tradiční systém zdejší společnosti, staletími zakořeněný, se rozpadl se všemi důsledky, které z toho vyplývají. Radikalizované bojůvky se jen těžko navracejí ke spořádanému civilnímu životu, celé společnosti hrozí bezvládí či poloislámská diktatura neodpovědných a mocichtivých vojenských velitelů, spjatých s mezinárodním zločinem.

Mezinárodní společenství pak nese a ponese na svých bedrech finanční břemeno obnovy válkou zpustošených území. Jeho vojenské jednotky budou muset být ještě dlouhá léta na Kosovu přítomny, aniž by však byly schopny zachovat a zabezpečit to, oč podle mnoha proklamací šlo, totiž multietnický charakter regionu a mírové soužití lidí s rozdílnou etnickou, náboženskou i historickou zkušeností. Kosovo jednoznačně směřuje k oddělení od Jugoslávie, což rozhodně nebyl původní úmysl. Čím více se toto odtržení ovšem oddaluje, tím větší je nebezpečí pokračování etnických čistek. Mezinárodní společenství se tak nachází v dramatické situaci. Ze strachu, aby nezradilo původní principy, kvůli kterým údajně vedlo válku, odtržení nedovolí. Kdyby totiž k němu došlo, bylo by zapotřebí odpovědět na otázku – proč tedy vlastně byla válka vedena? Vskutku nezáviděníhodné dilema.